

ЈЕЗИЧКИ ПРОЦЕСИ И СТАНДАРДИЗАЦИЈА
У САВРЕМЕНОМ СРПСКОХРВАТСКОМ
КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ¹

МИЛИВОЈЕ МИНОВИЋ,

Педагошка академија, Сарајево

UDK 808.61/.62-06

Изворни научни рад

Примљен: 5. септембра 1983

Прихваћен: 28. октобра 1983.

I Нека општелингвистичка полазишта

1) У сваком језику трајали су и трају и данас разноврсни процеси (језички). Ти су процеси, оквирно виђено, израз сталног подешавања одређеног језика социјуму коме припада и који у комуникативном погледу опслужује. Они се могу разноврсно категорисати, зависно од тога шта се узима као полазиште у њиховом процјењивању.²

2) Прије него се покажу неки активни језички процеси у савременом српскохрватском језичком стандарду и освијетле услужи за стандардизацију њихових резултата, потребно је: а) дати типологију тих процеса виђену с општелингвистичког становишта и б) одредити мјесто српскохрватског књижевног језика у разним типовима језичких стандарда. Ово друго треба учинити зато што и од чињенице коме типу неки књижевни језик припада зависе одређени стандардизациони процеси (снага, смјерови и сл.). А у вези са цјелокупним расправљањем на крају рада даће се одређени закључци.

3) Типологија језичких процеса, уопштено узето, може се извести на основу четири врсте параметара, и то: а) подјеле по карактеру узрока (постоје интралингвистички и екстралингвистички); б) по аутохтоности подстицаја (на аутохтоне и неаутохтоне); ц) подјели по начину ширења (на спонтане, стихижне и усмјерене); д) по ширини простирања про-

¹ Овај рад поднесен је као реферат на Трећем конгресу Савеза друштава за примјену лингвистике Југославије, одржаном почетком јуна 1983. године у Сарајеву. Касније је, за ово објављивање, дјелимично ревидован.

² О супротном ставу, тј. да се појам развитка језика не може везивати с појмом његовог система, наводи се литература у моме раду *«Интернационалне тенденције у развоју савременог српскохрватског књижевног језика»*, објављеном у *Књижевном језику*, Сарајево, год. 12, бр. 1, 1983, и то у 1. фусноти тога рада.

цеса (на оне који захватају читав језик као макроареал и на оне који захватају једну, двије, три социо-културне средине као стандарднојезичке микроареале).³ У моме раду »Интернационалне тенденције у развоју савременог српскохрватског књижевног језика« (остале податке види у 2. фусноти) наведени су и примјери за сваки од ових типова процеса. Ти језички процеси, виђено у типском погледу, не трају изоловано један од другога, већ се, мање или више, укрштају, па неки конкретан процес може у исто вријеме бити различито категорисан. Тако, нпр. процес јављања нових творбених варијетета типа *замарајући* по датој типологији интралингвистички је и аутохтон, а у исто вријеме резултат је спонтаног развоја језика и захвата читав књижевнојезички ареал.

4) *Специфичности појединих књижевних језика у вези с комуникативним функцијама.* У вези с комуникативним функцијама и околностима у којима се остварују разликујемо више типова савремених језичких стандарда.⁴ Најважнији типови били би сљедећи:

а) Тип националног књижевног језика у етнички углавном једнородном друштвеном колективу (држави). Такви су нпр. мађарски, бугарски, грчки и неки други језици.

б) Национални књижевни језик у вишенационалној држави али који није језик међунационалног споразумијевања у државној заједници. Такви су нпр. украјински, бјелоруски, словеначки, македонски и неки други језици.

ц) Постоји и тип књижевног језика који је, поред тога што је језички стандард одређене нације, у исто вријеме и државни језик у вишенационалној држави. Такви су језици нпр. руски у СССР-у, индонезански у Индонезији, дјелимично хинди у Индији и неки други.

д) Тип књижевног језика који је полинационалан, јер је истовремено језички стандард више нација, а такође и државни језик у више држава. Такви су нпр. енглески, француски, шпански и неки други језици.

е) Постоје и језички стандарди који су језици споразумијевања у међународним размјерама, поред својих функција у матичним друштвеним заједницама. Такви су нпр. енглески, француски и неки други.

ф) Има и других типова књижевних језика. Тако, нпр. норвешки књижевни језик функционише у двије паралелне варијанте у истом ареалу, итд.

³ О овоме се опширније говори у раду цитираном у 2. фусноти. Осим тога, треба прецизирати употребну вриједност неких од ових термина. У дијалекатском супстрату микроареал је, обично, најмања језичко-територијална јединица — народни говор, а у стандарднојезичком смислу то је социо-културна средина (у српскохрватским приликама то су друштвено-политичке јединице ранга република, а у неким смисловима чак и покрајина (Социјалистичка Покрајина Војводина и Социјалистичка Покрајина Косово).

⁴ Као што се види, овдје се не говори о разликама у језичкој структури и сличном.

II Неке полазне основе у расправљању о стандардизацији у српскохрватском књижевном језику

5) Као што се види, српскохрватски језички стандард не можемо сврстати ни у један од наведених типова књижевних језика. Тако, он јесте полинационалан, али се у вези с околностима у којима се остварује разликује од таквих језика који су наведени под *д*, јер се народи који се служе овим језиком као матерњим налазе у сталном комуникативном контакту (види о овоме и у 37. тачки). Затим, он јесте и језик међунационалног споразумијевања у Југославији, али није државни језик, какви су језици који су наведени под *ц*. Разлика је у томе што у вишенационалним државама с општедруштвеним језиком сва званична комуникација савезног ранга обавља се на том једном, државном језику. А сх. књижевни језик не припада језицима тога типа, иако је језик међунационалног споразумијевања (поред осталог, нпр. и на сједицама ЦК СКЈ). Дакле, он је језички стандард у међунационалној комуникацији с редукованим функцијама.

6) Проучавање процеса у савременом сх. књижевном језику из аспекта стандардизације оптерећено је разним тешкоћама, углавном објективне природе. Те тешкоће су нарочито у томе а) што није увијек могуће лако разазнати који смјер има неки процес, јер је све у току, понекад тек у почетку. Тешкоће су, затим, и у томе б) што су неки језички процеси, они чији су узроци добрим дијелом екстралингвистички, у одређеној мјери повезани с друштвено-политичким, националнокултурним, па и религијским приликама на српскохрватском језичком подручју. Те су тешкоће добрим дијелом *ц*) и због тога што данас не постоји колико-толико стабилна теорија о савременом српскохрватском језичком стандарду у вези с његовим функцијама. А зато што нема такве теорије, нема ни заједничке, стабилне књижевнојезичке политике, већ се та политика одређује и води према околностима у појединим социо-културним срединама. Упореди у овом смислу стање у СР Хрватској, у којој се добрим дијелом води рачуна о западној варијанти српскохрватског књижевног језика као о хрватском националном језичком стандарду (види у овом смислу и примјер наведен касније, у 8. тачки овог рада), затим књижевнојезичку политику у СРБиХ (постојање посебних докумената у вези с овом политиком, види у књизи »Мостарско савјетовање о књижевном језику«, Сарајево, 1974). Најсвјежија потврда за изнијету тезу јесте и »Политикин« језички кодекс (види у »Политици« од 28. V 1983). Језичке политике које се воде у појединим социо-културним срединама на српскохрватском језичком подручју знатним дијелом су конвергентне, а једним дијелом су и дивергентне, па су и неки резултати у стандардизацији језичких иновација такви.

7) У вези с реченим у претходној тачки, треба у овом случају поменути неке појаве које значе да је данас у вези са сх. књижевним језиком присутно и етнолингвистичко и етноцентристичко⁵ сагледавање његово. Те се појаве овдје помињу да би се указало на сложеност савремене српскохрватске књижевнoјезичке ситуације, а и зато да би се боље сагледало становиште с којег је аутор овога рада полазио (социолингвистичко).⁶

8) Тако, у загребачком часопису »Језик« (бр. 2, 1982/83) аутор чланка »*Рохада, рокада, рошада*« каже, поред осталог, и сљедеће: »Због утјецаја њемачког језика (Аустро-Угарска монархија) преузет је њемачки назив прилагођен саставу хрватског језика...« (То је фонетски варијетет *рохада*, објашњење моје, М. М.) — У српској пак терминологији преузет је француски изговор ријечи, *рошада*, а у словенском *рокада*.« Из овога јасно произлази какви треба да су практични кораци у средствима јавне комуникације, текстовима колективног смисла и другом. Није тешко закључити куда воде свакви теоријски ставови и практичне реализације. Ово је један од примјера остварења етнолингвистичког гледања на српскохрватску стандарднојезичку проблематику.

⁵ Ови се термини овдје употребљавају са специфичним значењима.

Као етнолингвистичко становиште овдје се узима случај када се води рачуна о употреби јединствених језичких средстава (у случајевима кад та средства постоје као варијанта) у говору припадника једног етноса српскохрватског језичког израза у његовој матичној републици.

Етноцентристичко становиште је кад се води рачуна о употреби једне варијанте сх. књижевног језика код свих припадника једног народа, без обзира што поједини дијелови одређеног народа живе у различитим социо-културним срединама сх. језичког подручја. Уколико један народ нема своју књижевнoјезичку варијанту замишља се да треба да је има. Према томе, етноцентристичко становиште је посебан вид етнолингвистичког приступа.

Иначе, етнолингвистика као научна дисциплина бави се проучавањем разних форми испољавања традиције и идеологије једног народа помоћу језика (митови, фолклорна остварења и слично).

⁶ И етнолингвистичко и етноцентристичко становиште, у суштини виђено, социолингвистички је приступ језичком феномену у ширем значењу овог термина, јер се и у првом и у другом смислу језик посматра у вези с одређеним друштвеним колективом и у одређеном времену (у вези с одређеним етносом, његовом културом и националном идеологијом), а не посматра се изван тога (као нпр. у трансформационој граматичи, у глосематичи и сл.). Ипак, ова се гледања овдје диференцирају од социолингвистичког приступа узетог у ужем смислу значења овог термина. Социолингвистичко гледање у ужем смислу узето има у фокусу језик у повезаности прије свега с друштвено-културним срединама. А те средине на сх. подручју, као што знамо, мање или више су етнички некомогене (види о овоме и у 10. тачки, а и у 18. фусноти уз 26. тачку).

9) А у »Политици« од 25. IX 1982. године, уредник културне рубрике овог листа, расправљајући о одређеној књижевнојезичкој проблематици у сх. околностима, рекао је, поред осталог, и следеће: »Све ово вреди и за стандардни језик српске нације (...). Зато је обезбеђивање јединства стандардног језика српске нације право и дужност језичких институција и других одговорних чинилаца у свим републикама у којима живе припадници ове нације, као што је право и дужност таквих институција и чинилаца у Социјалистичкој Републици Србији да се старају о језичком јединству свих нација чији дијелови живе у Социјалистичкој Републици Србији: хрватске, муслиманске и црногорске, те и албанске, мађарске и сваке друге.« Ово је виђење српскохрватске књижевнојезичке ситуације с етноцентристичког становишта.

10) Као што је речено, ови су подаци наведени само зато да би се илустровала чињеница колико је проучавање процеса стандардизације у српскохрватским језичким околностима скопчано с бројним тешкоћама. При проучавању одређене језичке проблематике у тим тешкоћама, аутор овога рада уважавао је чињеницу постојања социо-културних средина (република, па и покрајина) као стандарднојезичких микроареала на сх. језичном подручју као макроареалу. Да је таква свијест присутна у нашем савременом научном и културном животу, свједочи, поред осталог, и податак да се у Закључцима Централне редакције другог издања Енциклопедије Југославије рачуна с постојањем таквих средина и специфичностима књижевнојезичког израза у тим срединама (види о овоме касније више, у 18. фусноти).

III Начини стандардизације у сх. језику

11) Поједина језичка средства из састава савременог српскохрватског књижевног језика на различите начине су се стандардизовала и стандардизују се. Највећи дио њих, заједно с граматичким системом (укључујући и фонетски ниво језичке организације) стабилизовао се избором социолекта (дијалекта) за књижевну употребу. Социо-културна функција одређеног дијалекта у одређеним историјским околностима (познате околности за настанак српскохрватског књижевног језика) омогућила му је афирмацију и просперитет као одређене језичке разновидности. Тако је стандардизована нпр. већина српскохрватске општеупотребне лексике (рецимо *кућа* а не *хижа*, *сиромаш* а не *богач*, *поруга* а не *шпот*, *разбојник* а не *телвај*, *босиљак* а не *башељак* итд.). Та је лексика преузета из народног говора штокавског типа, и као таква се и стандардизовала. Затим, слично ствари стоје и с деривационим системом (средствима), тако и с деклинацијским и конјугацијским системом (и једно и друго новоштокавско). Разумљиво, у читавом томе процесу најлакше су постале општеважеће норме она

средства која су била дијасистемске вриједности (нпр. Број три, именица ребро, глагол дати и сл., а тако и одређене вриједности других нивоа језичке структуре).

12) У случајевима у којима је било лексичких или каквих других двострукости и сл. — стандардизовала су се она језичка средства која су имала добру утемељеност у књижевнојезичком систему, нпр. да су

а) чланови већих творбених микросистема (упореди нпр. глагол *ићи* у микросистему глаголских сложеница типа *наћи* и сл., на једној страни, и глагол *грести*,⁷ на другој), те и

б) она која су имала већу фреквенцију и присутност у ширем ареалу (нпр. *вапно/креч* према *клак*) и, посебно

ц) она која су одговарајућом научном верификацијом преферирана (нпр. *дошао* према *дошо/доша* итд. и сл.).

13) На посебан начин (дакле не прихватањем из народног језика) усталила су се језичка средства која су се у језику јавила у каснијем његовом развоју (функционисању). Та нова средства су се јављала с развојем савремене цивилизације и култура народа српскохрватског језичког израза. Многа од тих средстава као интернационализми (европеизми) дошла су са ширењем тековина европске цивилизације и с развојем савремене науке и ширењем њених тековина у нашим просторима. Све те садржајне новине у животу пратило је устаљивање одговарајућих језичких средстава по поријеклу интернационалног карактера. Упореди у вези с овим и сљедеће примјере: *активност*, *екстремност*, *индивидуалност*, *пасивност*, *реалност*, *сензибилност* и сл.;⁸ затим: *организација*, *дезорганизација*, *реорганизација*; *мобилизација*, *демобилизација* и сл.⁹ Сва та и друга слична језичка средства улазећи у наш језик адаптирала су се његовом фонетском и морфолошком систему и стабилизovala се својом раширеношћу у савременој комуникацији.

13/ а) Осим језичких иновација и стандардизационих процеса о којима је било говора у претходној тачки, у српскохрватском стандарду у његовом развоју устаљивала су се и нова језичка средства која су по настанку била нашег поријекла. Та су нова средства настајала по моделима који су већ у језику постојали, а усталила су се

⁷ Глагол *грести* индоевропског је поријекла. Његовим губитком развијен је творбени микросистем с основом овог глагола као коријеном. Остаци тога система су ријечи *гредом*, *узгред*, *мимогред* (коријен *гред-*, преко герундија *греде*).

⁸ О овоме види више у раду »О лексичко-семантичком микросистему типа *активност/активитет* у савременом српскохрватском књижевном језику (у поређењу с руским, пољским и македонским језиком). — Творбени аспект«, М. Миновић, Књижевни језик, Сарајево, бр. 3, 1982. г.

⁹ О овоме види више у раду цитираном у 2. фусноти.

на основу животних потреба и на основу њихове утемељености у језичком систему. Тако су, примјера ради, према моделу *јунаштво* и сл. настале и стандардизовале се многе нове ријечи овог типа од сх. језичког материјала. Упореди: *повјереништво, предстојништво, представништво, праваштво, ударништво, уредништво, разредништво* и сл. Научна верификација није морала посебно да подупиरे устаљивање овакве лексике, јер се процес иновација овог типа одвијао (а одвија и данас) на начине који су били у језичким и социјалним околностима законитости па су се и резултати сами собом устаљивали.

13/6) У случајевима у којима су постојали морфолошки или фонетски варијетети једне лексеме или пак лексички дублети, триплети и сл., стандардизовала су се она језичка средства која су била фреквентнија и сл. (о овоме види више у 13. тачки). А фреквенција је могла зависити од интралингвистичких и екстралингвистичких разлога.

14) У овом случају не узима се у обзир стандардизација у прошлости топонима, нарочито оних с јатовским замјенама (нпр. *Београд, Биоград, Сплит, Ријека, Осijek. Лички Осик* и сл., јер је то посебна, својеврсна проблематика).

IV Шта посебно доприноси савременој стандардизацији језичких средстава

15) У савременим условима живота стандардизацији нарочито доприносе средства јавне комуникације (штампа, радио, телевизија). У околностима масовног учешћа радних људи и читавог становништва у друштвено-политичком животу (самоуправљању) знатне су могућности демократизације српскохрватског књижевног језика. А то пак значи да се шири употреба неких језичких средстава која су обична у политичкој комуникацији, затим у разговорном стилу, у супстандарду и сл. У таквим околностима средства јавне комуникације доприносе да се прошири употреба (и повећа фреквенција) неких језичких средстава која, иначе, не би имала шансе да се брзо стабилизују у књижевном језику. Неки од таквих примјера јесу глаголи *закључити* и *зацртати*, а посебно именица *акцен(а)т* са значењем: *оно што је важно, битно, суштина* — и од ње изведени глагол *акцентовати/акцентирати* са сличним значењем. Колико, рецимо, употреба поменуте именице и од ње изведеног глагола, с овим новим значењем, узима маха, нека посвједоче и сљедећи примјери (узети из дневних листова и из радио- и тв-емисија): *акценти из дискусије* (у наслову), *акцентоваћемо сљедеће информације...*, *посебни акценти* (у наслову), *животни акценти* (у међунаслову), *америчка штампа концентрише акценте на ставове неврстаних у економским питањима...* (овдје *акценти* значи *пажња*) итд. Употреба наведене именице и од ње изведеног глагола с овим њиховим новим значењима све је чешћа. Она је у експанзији и у погледу фреквенције и у добијању нових значења.

16) Нека језичка средства у савременим условима нарочито се брзо стандардизују снагом подстицаја, ширином употребе и, при томе, нормалном језичком утемељености иновационог процеса. Такви су процеси обично спонтани. Њихово ширење није требало и не треба посебно усмјеравати. Тако се јавила и стандардизовала и лексика у вези са самоуправљањем. Ево само неких примјера: *самоуправљање, самоуправни* (нпр. *социјализам*), *самоуправљач, основна организација удруженог рада (ООУР)* и сл. Ова су језичка средства брзо стандардизована снагом замаха којим су друштвено-економске или друге новине у животу друштва постајале стварност.

17) Ево, у овом смислу, и другог примјера. У СФРЈ и женама је омогућено да служе војску. Разумљиво, потребно је да се у језику појави више нових ријечи (војних термина) којима ће се именовати њихови рангови у војсци. Хоће ли ти називи гласити: *војнициња, десетарица, воднициња, капетаница, мајорица, пуковница, генералица* и сл. — или како друкчије (нпр. *жена војник, војник жена* или сл.), зависи од могућности српскохрватског језика да се понуде рјешења, али зависи и од Секретаријата за народну одбрану СИВ-а које ће рјешење бити изабрано, а самим тиме и кодификовано. То је у овом случају та подстицајна снага, змах који ће утицати на стандардизацију тих језичких средстава.

18) Уколико се пак у овако стандардизованим средствима појаве варијетети (фонетски, морфолошки и сл.), они су резултат дјеловања досада стабилизваних варијаната као стандарднојезичких подсистема, што је опет резултат двоцентричности настанка и досадашњег развоја српскохрватског језичког стандарда (нпр. *опшениародна одбрана — опћениародна обрана — опћениародна одбрана*) или пак може бити резултат постојања друкчијих, различитих могућности у језичком стваралачком потенцијалу (нпр. *издаваштво — издавалаштво*).

У Процеси који су потврда јединствености стандарда

19) Један од процеса у савременом српскохрватском стандарду јесте и настајање и ширење употребе адјектива (и адверба) у облику глаголског прилога садашњег. Овај је процес захватио одређене категорије глагола (итеративно-евокативне, нпр. *изненађивати; итеративно-фактивне, нпр. разарати, а* и неке друге итеративне типове). За посљедњих педесетак година настало је више десетина оваквих нових адјектива. Они су стандардизовани и стандардизују се системски (а не појединачно). Овај је језички процес био (а и сада је) на већ трасираној стази у сх. књижевнојезичком систему, у развоју тога система (на трагу адјектива типа *носећи, стајаћи, текући* и сл.). Тај је процес по своме карактеру аутохтон, спонтан, интралингвистички и захватио је читав књижевнојезички ареал (види о овоме и у 3. тачки овог рада). Који би то разлози могли сада бити да му се наука супротстави у вези са стандардизацијом (да лингвисти

негирају резултате тога процес)?! Нови варијетети информативнији су (а тиме и експресивнији) од већ постојећих, кад они постоје као варијетети, па су самим тиме и осигурали себи мјесто у стандарду. Упореди: *изазивајући* поред *изазивачки* и *изазован*, *замбрајући* поред *заморан*, и сл. Дакле, овај је процес својом ширином, инензитетом, својим резултатима обезбиједио стандардност својим књижевно-језичким иновацијама.¹⁰

20) Сличан је случај и код стварања нових деривационих морфема и нових деривата у вези с лексиком интернационалног поријекла. Примјери: *-итет* (упореди нпр. *активитет* поред *активност*),¹¹ *-ант* (упореди нпр. *забушант* према *симулант*),¹² *-изација* (упореди нпр. *ооуризација* према *индустријализација*, у чему је елеменат *-isati-*, у сх. језику *-изаци-* новолатинског поријекла, а *-ја* је сх. деривациони елеменат, као у *хајдучи-ја* и сл.).¹³

21) Слично је и с појачаном продуктивношћу неких раније насталих деривационих морфема. Врло илустративан примјер за ово је настајање нових изведеница наставком *-аш*. Према бројним раније насталим изведеницама овог типа (нпр. *кочијаш*, *богаташ* и сл.) у новије вријеме настали су деривати: *акцијаш* (=учесник у радној акцији), *викендаш* (=ималац викендице или неко ко је био на викенду или сл.), *спушташ* (=учесник у алпској дисциплини, спусту), *тешкаш* (=боксер тешке категорије), *алуминијаш* (=произвођач алуминијума), *губиташ* (=предузеће које послује с губицима), *четворочкаш/четверочкаш* (=ималац аутомобила, а и аутомобил, па и друга превозна средства с четири точка), *боснаш* (=играч, а и навијач КК »Босна«), *ракеташ* (=руководилац ракетним уређајима), а вјероватно и још који.

22) Досада су (у овом поглављу) показивани примјери системских иновација, да кажемо серијских вриједности. Ево и неколико појединачних примјера. Остављајући по страни *оказионализме* (нпр. *Титославени*, *исхиросимити* у дјелима Оскара Давича, затим *антијевсто*, *разисторија* у дјелима Добрице Ђосића и сл.), оvdје бисмо као примјере могли навести ријечи: *уфонаути* према *космонаути* и *астронаути*, од енглеске скраћенице УФО (*unidentified flying object*) + суфиксоид *-наут-и*; затим *Земљани* (становници Земље, ријеч је настала у опозицији према *уфонати*); *купаони* (у номинативној синтагми *купаона када*, у опозицији према *туш-када*; *букваллизовати/букваллизирати* (=буквално схватити) и сл. Колико је аутору овога рада познато, ове ријечи нису досад биле обрађене у рјечницима (нема их ни у *Речнику нових речи* Ј. Ђирилова, Београд, 1982).

23) Разумљиво, ово што је досад речено у овом поглављу не значи да се у сх. савременој књижевнојезичкој ситуацији стабилизу-

¹⁰ О овоме види више у раду »О адјективима (и адвербима) у облику глаголског прилога садашњег у савременом српскохрватском/хрватскосрпском књижевном језику«, М. Миновић, Књижевни језик, бр. 3, Сарај, 1978.

¹¹, ¹², ¹³ О овоме види више у раду цитираном у 2. фусноти.

ју сва језичка средства која се јаве у језичкој пракси. И поред све демократизације која у вези са стандардизационим процесима постоји, због своје »несолидне« утемељености у језички систем, неке језичке иновације не бивају научно верификоване, па долазе у сукоб с књижевнојезичком нормом, а самим тиме и не стандардизују се. Такав је и примјер из »Ослобођења« од 20. VI 1982. године: »Затражио је од продавца (...) да у путне налоге уписује веће количине уља и горива од стварно *тенкованог*...« (истакао М. М.) — У сх. књижевном језику није обично да се бензин може *танковати*, а поготову се не може *тенковати*, већ се може *(на)сипати* (ово је обично) и *наливати* (ово није обично, међутим пошто је течност у питању било би нормално). Према енглеској ријечи *tank* (*tænk*) у сх. језичком стандарду имамо и *танк*, *танкер*, а и *тенк* (ово с посебним значењем), али немамо научно верификоване глаголске вриједности (ни *танковати* ни *тенковати*).

24) А сви наведени и други такви процеси који трају у српскохрватском књижевном језику као цјелини (системско и појединачно настајање језичких средстава) дају резултате који се (највећа већина њих) сами по себи, природом свога настанка и ситуираности у језичкој комуникацији, стандардизују, без обзира на савремени полицентризам у развоју овог књижевног језика и неке интенције у сепаратном устаљивању неких других језичких средстава. Процеси о којима је говорено у тачкама од 19. до 23. недвосмислено свједоче да српскохрватски језички стандард као цјелина није апстракција (а да су само варијанте његова постојећа реалност).¹⁴ Нешто што се развија као цјелина стварно и постоји као цјеловитост. И даље, оно што се може рећи за разне варијанте нпр. енглеског језика, територијално удаљене једна од друге (види и у тачки 4/д), не може се механички пренијети на српскохрватску књижевнојезичку ситуацију, у којој се језичке посебности појединих социо-културних средина често на специфичан и разноврстан начин укрштају.¹⁵ Томе нарочито доприносе савремена средства јавне комуникације, као што су радио и телевизија. А то је све врло значајно по статус у садашњости и перспективе у будућности овог књижевног језика.

VI Супротстављање језичког система усмјеравању језика

25) У језичким процесима сталног развоја језика и стандардизације језичких иновација може се десити да се појави нешто што није израз нормалне употребе неког језичког средства па да се стандардизацији супротставља управо језички систем. Овакве појаве мо-

¹⁴ Види код Д. Брозовића у »Стандардном језику«, Загреб, 1970, стр. 38, а и у чланку истог аутора објављеном у књизи »Правописна проблематика у Босни и Херцеговини«, Радови III, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, 1976, стр. 56.

¹⁵ О овоме види и у 5. тачки овог рада.

гу бити узроковане спољним (људским) утицајима на језик. Такав примјер јесте и употреба назива тједника »Данас« (Загреб) у падежним облицима. У овом седмичнику објављен је и текст под насловом »О Данасу у Данасу«. ¹⁶ У томе тексту каже се, поред осталог, и сљедеће: »Разлози за такву расправу и о Данасу ојачани су...« (истакао М. М.). У вези с овом појавом анкетирано је 40 студената ПА Сарајево (II година славистике). Не говорећи им ништа о облицима Данаса, Данасу и сл., наставник им је дао задатак да називом Данас (назив поменутог тједника) допуне сљедећу реченицу: О томе је писано у Свијету, НИН-у и . Ниједан студент није написао облик Данасу, већ само: у Данас, или: у недјељнику Данас.

25/а) Зашто наше језичко осјећање тешко прима падежне облике супстантивизираних прилога данас у називу поменутог тједника? Зато што је у томе називу присутно првотно значење зве ричеги (временско, прилошко). То значење присутно је у језичком осјећању људи којима је сх. књижевни језик матерњи — као сегмент њиховог језичког потенцијала, који се (сегмент) нормално актуелизује кад год за то постоји потреба. Кад се пак ова ричеги употријеби као назив познатог загребачког недјељника, она се не може одвојити од свога основног значења, функције и облика. Отуда настаје колизија између нових комуникативних задатака које дајемо овој ричеги (у вези с називом поменутог недјељника) и њеног нормалног значења, функције и облика. Стандардизацији падежних облика супстантивизираних прилога у овом случају противи се језички систем, који је као говорна потенција присутан у сваком говорнику српскохрватског језика. Зато ће се у оваквим приликама људи радије приклањати могућностима да овај назив употријебе индеклинабилно него што ће га употријебити у деклинацијском систему. Исто вриједи и за назив часописа Далје и недјељника Овдје. Разлика је само у томе што назив Данас има дужу традицију (и прије II свјетског рата постојало је гласило с овим насловом) и што у жајкавском дијалекту фонетски облик овог прилога гласи денес.

VII Неповољне социо-културне околности за стандардизацију

26) Као што постоје повољне околности које омогућавају стандардизацију језичких иновација, тако у српскохрватским социо-културним приликама постоје околности које ометају стабилизацију одређених језичких средстава, која би иначе била нормална или потово нормална. Основни проблем у овом смислу јесте у томе што се устаљивање употребе појединих језичких средстава врши неједнако у појединим социокултурним срединама. У овом случају као језичке иновације у једном стандарднојезичком микроареалу узимају се и она језичка средства која су се у некој средини раније стандардизовала (упореди нпр. *чимбеник*, *упораба*, *промицба* и сл. — у СР

¹⁶ Бр. 52, од 15. II 1983. године.

Хрватској; *лане, анализовати* и сл. — у СР Србији; *нијесам* и сл. — у СР Црној Гори — према варијететима: *чинилац, употреба, пропаганда; лани, анализирати; нисам* — који су сасвим обични нпр. у СРБиХ). У некој средини или у неким срединама употреба неког оваквог или стварно новог језичког средства нормална је, а у другој или другим срединама постоје одређене сметње, било да су чисто језичког или социо-језичког карактера. У смислу објашњења тих сметњи, овдје треба, прије свега, истаћи чињеницу да се савремени српскохрватски књижевни језик није развијао моноцентрично (с једним културно-политичким или каквим другим центром као подстицајном снагом, (види о овоме и у 4. и 5. тачки), већ се развијао двоцентрично,¹⁷ а данас се развија полицентрично,¹⁸

¹⁷ У вези с овом двоцентричношћу види и следећу констатацију у Закључцима Новосадског договора: *»Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик, који се развијао на његовој основи око два главна средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.«* (Цитирано из Правописа хрватско-српског књижевног језика, Загреб — Нови Сад, 1960, стр. 6.) — Рекло би се да је ова констатација, из разлога да се нагласи јединственост језика (што је као идејни став одговарало оновременој ситуацији административног социјализма и међународног положаја Југославије), остала сиромашна у чињеничкој заснованости. Та је констатација истакла чињеницу двоцентричности у вези с настанком и развојем савременог српскохрватског стандарда, али је његову у основи двоваријантску ситуацију осиромашено приказала јер ју је свела на разлике двострукости изговора у вези са замјеном јата (ијекавски и екавски изговор), што је пак резултат колико утицаја културно-политичких центара толико је резултат разлика у ареалу као основи књижевнојезичке норме.

¹⁸ Има се у виду, поред Београда и Загреба, још и Сарајево као центар СРБиХ и Титоград као центар СР Црне Горе. У околностима нпр. покривености терена «матичним» радио- и тв-програмом кад су у питању информативне емисије првог програма, емисије о културно-просвјетном и политичком животу и сл. — утицај тих центара у стандардизацији језичких средстава није безначајан. Да су у српскохрватском културном и научном животу људи свјесни неких разлика у књижевнојезичком изразу у тим појединим срединама (које су резултат, поред осталог, и полицентричног развоја савременог српскохрватског језичког стандарда), свједоче разни подаци. Овдје се наводи само један. У Закључцима Централне редакције другог издања Енциклопедије Југославије стоји, поред осталог, и следеће: *»Латиничко и ћирилично издање објавит ће се на хрватском или српском језику, односно на хрватском књижевном језику (за прилоге из СР Хрватске), на српскохрватском језику (за прилоге из СР Србије), на српскохрватском односно хрватско-српском језику ијекавског изговора (за прилоге из СР Босне и Херцеговине) и на српскохрватском језику екавског изговора (за прилоге из СР Црне Горе), а језички израз овиси о избору аутора текста. Текстови с македонског, албанског, мађарског, словенског и других језичких подручја објавит ће се у једној од претходно наведених варијаната.«* (Цитирано према «Политици» ол 11. XI 1980.) — Као што се види, само постојање различитих назива сх. језичког стандарда свједочи о свјесности о неким разликама у њему у вези с појединим срединама. А у наведеном цитату експлицитно се говори о четири варијанте сх. књижевног језика.

с неједнаким утицајем тих појединих центара као покретача и усмјеривача развоја језика.

27) Освјетљавајући основне социо-културне околности у којима се данас развија сх. књижевни језик, долазимо до проблема карактера стандарднојезичке норме у појединим социо-културним срединама. Тај се проблем своди на следеће. Ако постоје језичка средства која су фонетски или морфолошки варијетети или лексички дублети, триплети и сл. за исте значењске и употребне вриједности (нпр. *нисам* — *нијесам*, *чиницац* — *чимбеник*, *анализирати* — *анализовати*, *пропаганда* — *промицба*, *улов* — *увјет* итд.) па је нпр. један варијетет обичнији у једној, а други паралелни у другој средини, да ли та обичност значи да се нпр. у официјелним околностима употребљава искључиво тај један, одређени варијетет (па ако се којим случајем појави и онај други да га у писаном изразу лектори замјењују) — или пак та обичност значи да се у некој средини у јавној ријечи може појавити и један и други варијетет? У овом другом смислу да ли то — »може се појавити« — значи да треба обавезно његовати двојкости, тројкости и слично или пак значи отвореност средине за природна струјања у језику? У српскохрватској стандарднојезичкој стварности, од средине до средине, има и првог и другог, трећег итд.

28) Прва поменута књижевнојезичка пракса у стандардизационом погледу значи затварање социо-културне средине у своје језичке оквире. За то постоји теоријски став који отприлике гласи: у случајевима када су језичка средства варијантна социо-културна средина треба да има свога репрезента. Таквог репрезента треба његовати. У писаној ријечи то треба да чине лектори, у школској настави наставници. Тиме се у официјелним и другим текстовима, па и усменој комуникацији, онемогућава употреба другог (ако су два паралелна), варијантски супротно маркираног језичког средства. Једино тако је, мисли се, могуће сачувати црте изворности у језичком лику једне средине, црте њеног језичког идентитета. Тако треба поступати, каже се, нарочито зато што постоје јаче, развијеније средине, чије се језичке особености намећу спонтано, па се могу потрти неке органске особине своје средине. Као примјер таквог чувања језичких особености властите средине може послужити »превођење« нечијег текста с језичким одликама неке друге средине.

29) Други пак теоријски став који се до данас искристалисао у следећем је: обичност употребе неког варијетета не значи да то језичко средство треба да буде једино у употреби, већ значи да се оно (средство) чешће употребљава, а може се употријебити, по

жељи, и оно друго, паралелно средство. Такав начелан став долази до изражаја у СРБиХ. Он је дошао до изражаја и у документу о принципима књижевнојезичке политике у овој средини.¹⁹

30) Иако је овај други став, начелно виђено, јасан и једноставан, ипак је књижевнојезичка ситуација у СРБиХ сложена. У овој средини се у књижевнојезичком изразу сусрећу и језичка средства која су се раније стандардизовала ушавши у њега из дијалекатског супстрата (у овој средини), а сусрећу се, разумљиво, и средства која су се у нашем стандарду појавила у његовом каснијем, двоцентричном развоју. Репрезентативан примјер за таква језичка средства могли би бити и фонетски варијетети: *рокада*, *рохада*, *рошада* (из шаховске терминологије, о овоме види и у 8. тачки). За таква средства, ако су двоваријантски поларизована, у БиХ је констатовано да треба да се »друже«. И она се »друже« и једним дијелом неутралишу у својој двоваријантској обојености ван ове средине. Али ипак употреба оваквих средстава у бх. социо-културној средини није довољно теоријски осмишљена, па, не тако ријетко, у текстовима колективног смисла долази до изражаја спонтаност развоја језика. Није нпр. сасвим освијетљена околност зашто се таква средства сва не »друже« и не неутралишу. Као да лингвисти зазиру да ову проблематику посебно научно освјетљавају. Њеним освјетљавањем утирао би се пут природном развоју српскохрватског језика (прије свега у овој средини, а и на ширим просторима). Овако, у пракси се стабилизују она средства варијантски поларизована ван БиХ која су овдје у чешћој употреби. Таквој стабилизацији доприноси језичка навика већег броја чланова друштвене заједнице, постојање једног развијеног политичког, економског и научно-културног центра (Сарајево), затим (уз претходне околности) учешће великог дијела становништва у друштвено-политичком животу и друго.

31) Па и у оваквим околностима, људима који осјећају све изражајне могућности сх. језичког стандарда није наодмет постојање два средства или више њих за једну значењску и употребну вриједност. Ово се односи углавном на лексичке вриједности. Тако, употреба у једном тексту синонимских лексичких вриједности доприноси свјезини израза (у овом случају узима се у обзир само сти-

¹⁹ Види у документу »Књижевни језик и књижевнојезичка политика у СРБиХ«, у књизи »Мостарско савјетовање о књижевном језику«, Сарајево, 1974. У томе документу на првом мјесту је сљедећи став: »1) прихватање хрватскосрпског, односно српскохрватског књижевног језика са свим разноликостима и варијантским разликама...«.

листички аспект, а занемарује се друштвено-политички).²⁰ Ево неколико тактичних примјера избиљежених из »Ослобођења« (Сарајево): »Повратку *нивоа* Јабланичког језера на стару *разину* нарочито су се обрадовали мјештани околних села...« (Постојање два синонимска лексичка стандарда аутора текста добро је дошло да би нијансирао исту значењску вриједност). »У Невесињу је *зрак* чист, прозиран и опојан, па Невесињу врло добро пристаје назив — *ваздушна бања*«. Затим, у наслову стоји: »Какав је друштвени стандард *пензионера*«, а у поднаслову: »Дио средстава намијењених за рјешавање стамбених потреба *умировљеника*...«. У тексту под насловом »Куда иде *рабљено уље*?« — напореда су употребљаване и ријечи *искоришћавано* и *употребљавано*, итд. Осим оваквих примјера, којих нема пуно, има доста података да су употребљавана језичка средства која су по настанку и употреби изван СРБиХ варијантски маркирана, и то и она по источној и она по западној варијанти сх. језичког стандарда. Па ипак остаје отворено питање у којој мјери треба подржавати овакве тенденције и у којим све околностима. Дакле, у којој мјери и на који начин усмјеравати развој књижевнојезичког израза у овој средини, ако га треба усмјеравати?

32) Претходно питање има и један свој други вид. Може ли се у име природног развоја језика дозволити таква спонтаност која прелази у стихијност? Конкретније речено, ако су у СРБиХ у промјени именица типа *Миле*, *Раде* аутохтони облици у генитиву *Мíлѐ*, *Рáдѐ*, у дативу *Мíли*, *Рáди* (тзв. босански тип), па и *Мíла*, *Рáда* (тзв. црногорски тип), треба ли у јавној ријечи те облике његовати или пак треба омогућавати да се равноправно употребљавају и облици *Милета*, *Радета* итд.? Дневна штампа, рекло би се, понаша се на овај други начин. А зато се, и не само зато, опет у штампаним, јављају и генитивни облици: *Ђорђета*, *Јурета*, *Стипета*, *Шимета* итд. (према номинативним облицима: *Ђорђе*, *Јуре* / -о, *Стíпе* / -о, *Шíме* / -о). Има и других примјера којима би се ово питање могло илустровати. У смислу одговора на постављено питање, могло би се рећи да аутохтоне језичке особености појединих средина треба његовати, и то у властитој употреби, прије свега у текстовима колективног смисла. Дакле, то ни у коме смислу не значи да текст нпр. Јакова Блажевића (политичка личност из СР Хрватске) или Драже Марковића (политичка личност из СР Србије) или текст било кога другог а неким језичким особеностима неке друге средине, ако се штампашу нпр. у СРБиХ, треба преобликовати према неком узусу у овој средини. У свакој средини треба се борити за остварење става да се особености туђе рије-

²⁰ Стању у језику не одговара сасвим сљедећа тврдња: »Кад се из којих разлога у једном језику јаве истозначнице, тада се оне разједначују или се једна из језика губи, то је у лингвистици готово рђенито прихваћено...«, С. Бабић у чланку »Озбиљно о неозбиљном поморцу«, Језик, бр. 3, вељача 1983.

чи поштују. То би била полазна основа према остваривању политике његовања књижевнојезичког заједништва. Само је тако могуће обезбиједити природан развој језика као цјелине (у свим његовим структурним нивоима), и његових константи и његових варијабли.

33) То што ће се у некој средини у јавној употреби наћи језичка средства која су обична прије свега у тој средини, то је оно што чини и неке варијабле у појединим социо-културним срединама. Такве су варијабле сасвим природна појава. Упореди у овом смислу и следеће новинске наслове: *Шкарама*²¹ у нову творницу — *Колмиње*²² у свако доба, »Вјесник«, Загреб; *Простирање према губеру*,²³ »Политика«, Београд; *Рекордан пазар*²⁴ — *Безаром*²⁵ обучене башиче²⁶ — *Наш трошкали*²⁷ фудбал, »Ослобођење«, Сарајево, и сл.

34) У СР Хрватској и СР Србији одређена језичка средства стољетном употребом тако су се стабилизовала да данас чине сигурне маркере западне, односно источне варијанте српскохрватског књижевног језика. Могло би се рећи да се и у СРБиХ с временом устаљују неке варијабле као језички маркери ове средине (при томе треба имати у виду да ијекавизми у овој средини нису варијабле, већ су језичке константе, или, боље речено, полуконстанте). У такве варијабле, поред снажнијег продирања у књижевнојезички израз потпуних или дјелимичних оријентализама (упореди и раније наведене примјере: *пазар*, *безар*, *башича*, *трошкали*), треба оvdје, као посебно нормиране, истаћи називе занимања који су у СРБиХ прописани. Одлуком Извршног одбора Скупштине Привредне коморе БиХ (Службени лист СРБиХ, бр. 12, од 28. априла 1980) прописана је номенклатура занимања која се стичу у средњем усмјереном об-

²¹, ²² Ријечи *шкаре* и *колмиње* обичне су у употреби у СР Хрватској.

²³ У Речнику српскохрватског књижевног језика МС и МХ потврде за значење ове ријечи наведене су из дјела писаца из источног дијела српског језичког подручја.

²⁴, ²⁵, ²⁶, ²⁷ Ријечи *пазар*, *безар*, *башича* из персијског су језика, а у наш језик су дошле путем турског. У примјеру *трошкали* завршетак *-ли* из турског је језика. Оvdје се ови оријентализми узимају као маркери социо-културне средине, а не као репрезенти језичке еманципације одређене нације (Муслимана), јер у БиХ оријентализме носе у своме језичком осјећању и Срби и Хрвати, а не само Муслимани. Додуше, не носе их у истој мјери и интензитету, али многе носе и служе се њима (и пасивно и активно, у разговорном стилу, и то у међуетничкој комуникацији и изван те комуникације).

Па ипак питање могуће или немогуће језичке еманципације Муслимана српскохрватског језичког израза у вези с њиховом националном афирмацијом остаје отворено. Оно чека да се научно разјасни. Наиме, познато је да је национална афирмација Срба и Хрвата оставила трагова и у језичкој еманципацији ових народа у оквиру једног заједничког стандарда (источна и западна варијанта нашег језика), а оставила је трагова и у сербократистици (загребачка и београдска граматичка школа). Треба научно расвијетлити питање о могућностима таквог процеса у српскохрватском књижевном језику кад су у питању Муслимани српскохрватског језичког израза.

разовању и васпитању. Примјера ради, ево неких посебности (јединствени пак називи на читавом сх. подручју, разумљиво, не наводе се): *бродски*, *машинист* (према *бродомашинист* у СРС и *бродски стројар* у СРХ), *складиштар* (према *магационер* у СРС), *металоблањач* (према *металорендисач* у СРС), *машиновођа* (према *стројовођа* у СРХ) итд. Ово су само неке номенклатурне варијабле. Разлике у номенклатури које су показане да постоје у појединим социо-културним срединама на сх. језичком подручју резултат су углавном двоцентричног развоја српскохрватског језичког стандарда у прошлости и његовог ранијег двоваријантског раслојавања, а резултат су и његовог савременог полицентричног развоја.²⁸

35) На други начин стабилизоване су неке друге језичке особености стандардног израза у СРБиХ, које се као такве јављају у текстовима колективног смисла. Такве су особености, поред осталог, и фонетски варијетети *ко* и *шта* (овај други у овој форми кад нема узрочно значење). Ови су се варијетети стабилизовали на основу стања у дијалекатском супстрату. Итд.

VIII Закључци

36) Овај рад није разматрање cjеловите проблематике развоја српскохрватског књижевног језика и стандардизације језичких иновација, већ је углавном, израз настојања да се проблематика само обиљежи. Пошто данас не постоји стабилна теорија о савременом сх. књижевном језику, основни смисао овог рада у томе је да допринесе настајању такве теорије. У том смислу било је говора о језичким иновацијама и стандардизацији у области општеупотребне лексике, а и о неким појавама у граматичком систему. Углавном није говорено о проблематици развоја и стандардизације у појединим терминсистемима (у појединим наукама), а у том оквиру ни о проблематици стандардизације у војној терминологији.

37) У цјелини узето, књижевнојезичка ситуација у српскохрватском језичком ареалу врло је сложена. Она је таква због начина како је настао и развијао се у прошлости овај књижевни језик. Али та је ситуација сложена и због околности у којима данас овај језик функционише и тенденцијама које се у његовом савременом развоју у појединим социо-културним срединама на сх. подручју и у Југославији као цјелини показују. Та је ситуација сложена нарочито зато што се овим књижевним језиком као матерњим служи више нација (тим су језиком те нације оствариле и остварују

²⁸ Овдје се није могуће задржавати шире на стандардизацији назива занимања у бх. социо-културној средини (нпр. да ли је у тим називима лингвистички засновано све како треба, како се дошло до појединих назива кад их је на репертоару било више, кад су били изван БиХ варијантски поларизовани и сл.), већ се само истиче чињеница да је ова лексика у овој средини на посебан начин (прописивањем) одређена за савремену употребу.

своју националну афирмацију и потврдиле и потврђују свој идентитет, па је и то оставило неких трагова) и што се, осим тога, овим стандардом као језиком друштвене средине служи више народа и народности у СФРЈ (што није од примарног значаја као претходна околност). Према томе, српскохрватски језички стандард је полинационалан књижевни језик, али се разликује од неких других полинационалних језика (нпр. енглеског, француског, арапског и сл.) у том смислу што нације које се служе сх. књижевним језиком као матерњим живе у једној државној заједници и у једном ареалу, у коме се непрестано остварује интензиван животни и комуникативни контакт. Осим тога, те су нације у појединим социо-културним срединама тога ареала добрим дијелом измијешане. Таква социолошка ситуација је најизразитија у СРБиХ. У таквим околностима, како у прошлости, тако и данас, српскохрватски књижевни језик се стално прилагођавао и прилагођава се комуникативним потребама стандарднојезичких микроареала, а и потребама језичког подручја као цјелине (спонтаност и стихижност у развоју). Међутим, он се донекле подвргава и утицају који на њега врши људска воља. Разумљиво је, онда, што се овај књижевни језик, стално се прилагођавајући комуникативним потребама и утицају на њега, у сложеној социо-културној ситуацији сложено и развија. Отуда је овај књижевни језик у своме савременом функционисању прожет разним развојним тенденцијама, како једнотипним и једносмјерним, тако неједнотипним и неједносмјерним. Неки од тих процеса су чак и супротносмјерни.

38) Они процеси који трају спонтано, па и стихижно, захватају или читав језички ареал или само поједине социо-културне средине. Језичке иновације као резултат таквих процеса, ако су на линији природног и »нормалног« развоја језика, природно се и стандардизују. Такви су процеси у овом раду сасвим јасно освијетљени и показане могућности стандардизације њихових резултата. Има пак процеса који се усмјеравају (настају на основу људског утицаја). Такви процеси такође могу захватити читав књижевнојезички ареал, а чешће трају у појединим социо-културним срединама. У вези с овим, у погледу стандардизације најперспективнији су они који захватају читаво језичко подручје. Међутим, компликованости, а самим тиме и нестабилности има у вези с оним језичким процесима који су усмјеравани само у појединим социо-културним срединама. Поготову се ситуација компликује ако такво усмјеравање значи потпуно језичко затварање одређене средине у своје оквире.

39) У околностима кад се функционисање и развој језика усмјеравају искључиво према потребама своје средине, постоје двије, донекле различите појавне посебности. Једна је посебност ситуација када се штити нека особеност књижевнојезичког израза која је нпр. настала на основу њене аутохтоне утемељености у народним говорима, која је у књижевни језик и дошла из народних говора. Таква је нпр. особеност промјена хипокористика типа *Јово*, *Аљо* и сл., рецимо у бх. социо-културној средини. Разумљиво је да такве осо-

бености треба штитити, прије свега, у текстовима који имају колективни смисао. Такво би понашање било резултат језичког узуса, а не искључиве норме за средину. Индивидуални израз требало би оставити да се остварује према принципу: обично, али не једино. Друга је пак посебност када се настоје у једној средини усталити неке особености не на основу њихове органске повезаности с народнојезичким супстратом или културном традицијом, већ на основу неких посебних, ванјезичких параметара (нпр. ако би се у СРБиХ у јавној комуникацији форсирала као једина норма ријеч *фудбал* а »заборавило« да је у овој средини исто тако обична и ријеч *ногмет*).

40) Развој савременог српскохрватског књижевног језика као једног комуникативног организма, с варијантским подсистемима и прелазним мјешавинама, данас је условљен неколиким чиниоцима. Он је, прво, условљен резултатима његовог 150-годишњег развоја као комуникативног система (јединственост граматичке структуре и функционална разуђеност). Тај развој је, затим, условљен постојањем Социјалистичке Федеративне Југославије као друштвене заједнице равноправних народа, с њеним федеративним уређењем и развијеним самоуправним животом у тој заједници. Политици организованих друштвених снага иде у прилог да се тај језик развија као комуникативни систем на правцу провјераваног и провјереног заједништва народа који живе у СФРЈ и служе се овим језиком, да не буде ни узрок за разне неспоразуме и сукобе, ни средство којим би се покривали узроци настали ван језика. Задатак сербокроатиста у вези с развојем српскохрватског језичког стандарда био би да објективно освјетљавају језичке процесе који у њему трају и подржавају његов природан развој, те и да помажу усмјеравању у оним случајевима у којима је то неопходно. Дакле, они треба да имају разумијевање и за опште потребе овог језика у макроареалу и за потребе његове употребе у појединим социо-културним срединама као микроареалима.

41) И, на крају, на основу читавог овог расправљања могао би се извести један општелингвистички закључак. Начелно гледано, најхомогенији у развоју требало би да су мононационални и моноцентрични књижевни језици, прије свега они који су стандарди у етнички углавном компактним државама (нпр. бугарски, мађарски и сл.). Најсложенији у развоју били би полинационални и полицентрични стандарди. Па и међу оваквим језицима има разлика. Код неких од њих комуникативна повезаност социо-културних средина у којима се употребљавају омогућује да се, и поред отежавајућих околности за стандардизацију, мање или више ипак интегрално развијају. Такав је нпр. српскохрватски језички стандард.

Неки пак други од ових језика остварују се у таквим околности-
ма да се поједине њихове варијанте, функционишући самостално (као
књижевни језици у појединим државама) почињу и самостално раз-
вијати. Такав је нпр. случај с разним варијантама енглеског језика,
затим шпанског и неких других.

ЯЗЫКОВЫЕ ПРОЦЕССЫ И СТАНДАРДИЗАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ СЕРПСКОХОРВАТСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

В работе дана типология языковых процессов принята во внимание
четыре параметра, а потом классифицированы языковые стандарты учиты-
вая их коммуникативные функции и спецификации ареала в которых упо-
требляются. В таком регистре языковых стандартов установлено место серб-
скохорватского литературного языка. Автор затем говорит об обстоятельст-
вах углубляющих изучение языковых процессов с аспекта стандардизации.
Эти трудности обусловлены разнообразно.

В третьей главе говорят о том как стандардизованны отдельные язы-
ковые средства в прежнем развитии сербскохорватского стандарта. Осве-
щены и обстоятельства способствующие современной стандардизации язы-
ковых средств.

В выводах констатируют что литературноязыковая ситуация в серб-
скохорватском языковом ареале очень сложна. Она такова вследствие об-
раза возникновения и развития этого литературного языка в прошлом. Но
эта ситуация сложна и вследствие обстоятельств в которых сегодня этот
язык функционирует и вследствие тенденций появляющихся в его совре-
менном развитии в отдельных социально-культурных средах в области
сербскохорватского языка и во всей Югославии.